

Hvordan bidrager sociologi- undervisning til realisering af den bæredygtige stat?

ANDERS BLOK

Abstract

Denne artikel leverer en didaktisk ramme for en gentænkning af sociologiundervisningen i gymnasiernes samfundsfag i retning af bedst at støtte kommende generationers forståelse af og evne til at levere modsvar til det 21. århundredes bæredygtighedsdagsorden. Her placeres sociologien centralt blandt andre vigtige videns-, lærings- og praksisformer, al den stund samtidens natur-, miljø- og klimaproblemer i sidste ende har sociale årsager. Ligesom grøn omstilling genrejser sociologiske grundspørgsmål om samfundsmæssig inertie og forandring. Særligt betones den såkaldte sociologiske forestillingsevne som én blandt flere søjler i en tidssvarende pædagogisk-didaktisk bæredygtighedspraksis og dertilhørende nye "grønne" dannelsesidealer. Gennem sociologisk forestillingssevne opnås færdigheder til at analysere de sociale årsager til og virkninger af natur-, miljø- og klimaproblemerne på tværs af personlige, institutionelle og politisk-økonomiske niveauer; ligesom evnerne trænes til at forestille sig og indgå i dialog om fremtidige, alternative og mere bæredygtige samfundsindretninger. Som samlebetegnelse for sidstnævnte foreslås begrebet om den bæredygtige stat, som den stat, der må følge efter velfærds- og konkurrencestatens utilstrækkelige modsvar på de globale og lokale klima- og biodiversitetskriser. Delvist på basis af forfatterens eget tidligere arbejde fremsættes fire tværgående faktorer, som tilsammen rummer en forandringsteori om den mulige realisering af en sådan mere ambitiøs og reelt bæredygtig samfunds- og statsform, der respekterer de planetære økologiske grænser. På kort formel drejer det sig om nye idealer og praksisser for økologisk medborgerskab; styrkede omstillingsalliancer på tværs af civilsamfundet,

bedre integration af miljø- og klimabeskyttelse i demokratiske beslutningsprocesser og en re-orientering af økonomisk styring i retning af social-økologisk bæredygtighed. Artiklen konkluderer, at gymnasiernes samfundsfagsundervisning, inspireret af den sociologiske forestillingsevne, bør undervise i dette brede kulturelle, sociale og politisk-institutionelle perspektiv på grøn omstilling, hvis faget ønsker at leve op til sin egen rolle som dannelsesfag i realiseringen af et økologisk medborgerskab i den kommende, bæredygtige stat.

Indledning: Sociologiundervisning i bæredygtighedens navn?

Det er efterhånden bredt anerkendt, at alvorlige natur-, miljø- og klimaudfordringer på lokalt og globalt niveau hører til de største og væsentligste samfundsproblemer i det 21. århundrede. I takt hermed har forestillinger om og bestræbelser på en gennemgribende grøn omstilling i retning af mere økologisk bæredygtige teknologier, livsstile og institutioner vundet indpas som centralt samfundsprojekt. I Danmark er denne udvikling ikke mindst symboliseret ved den klimalov, der blev endeligt vedtaget i Folketinget i 2020, efter en proces præget af en fornyet, og af ungdommen båret, klimaaktivisme op til ”klima-valget” i 2019 (Hansen & Stubager, 2021). I kølvandet herpå er diskussioner om bæredygtighedsudfordringernes plads i uddannelsesinstitutionernes formålsparagraffer, læreplaner og didaktiske praksis tillige taget til i styrke.

I denne artikel vil jeg adressere sidstnævnte typer af spørgsmål i relation til min egen disciplin, sociologien, med henblik på at rammesætte en samtale om netop denne disciplins bidrag til et styrket fokus på bæredygtighed og grøn omstilling i gymnasiernes samfundsfagsundervisning. Det gør jeg med afsæt i min forskningsbaserede viden og praksis som universitetslektor i sociologi samt som medforfatter til en bog, der udkom i 2020, hvor Rasmus Willig og undertegnede leverer en sociologisk analyse af mulige veje til dét, vi kalder fremtidens bæredygtige stat (Willig & Blok, 2020). Her argumenterer vi grundlæggende for, at samtidens bæredygtighedsudfordringer har nået et niveau, hvor spørgsmål om grøn omstilling i stigende grad udgør den centrale akse for koordinering og konflikt om fremtidens kollektive livsbetingelser. En af bogens pointer

er ydermere, at offentlige uddannelsesinstitutioner i et land som Danmark spiller en helt central rolle i forhandlinger om de medborgerskabsidealer og -normer, staten søger at sanktionere og udbrede. I det lys vil artiklen her udfolde den påstand, at sociologiundervisning i ganske udstrakt grad bør bidrage til forståelse af og dannelse til et nyt, økologisk medborgerskab.

Afsættet er et bæredygtighedsbegreb, der forpligter sig på dét, naturvidenskabelige forskere kalder de planetære, økologiske grænser. Blandt disse udgør klimaforandringer og biodiversitetstab de to væsentligste på globalt niveau; og for begge gælder, at de kritiske tærskler for delvist uoprettelige skader på økosystemerne allerede er overskredet. Samtidig er klimalo-ovens målsætning om 70 procent reduktion af drivhusgasudledningerne inden 2030, relativt til 1990, reelt i underkanten af et globalt retfærdigt bidrag til at overholde Paris-aftalens målsætning om at holde opvarmningen under 1,5 grader (Lund m.fl., 2019). At omstillingens udfordringer er større, end de typisk fremstilles af medier og politikere, gør blot et sociologisk blik mere påkrævet. Når fokus i det følgende entydigt placeres på den grønne omstillings sociologi, skal det derfor læses sådan, at denne efter min opfattelse bør udgøre rammen om sociologiundervisning fremover. Også hvor andre temaer og teorier tages op, om livsstil, ulighed, magt eller andet, vil det således være relevant at relatere disse til bæredygtighedsudfordringens overordnede ramme.

Den sociologiske forestillingsevne i den grønne omstilling

På den ene side er det indlysende, at bæredygtighedsudfordringerne samlet set kalder på en lang række af videns-, lærings- og praksisformer lige fra naturvidenskabelig grundforståelse, teknisk og økonomisk indsigt til mere kropsliggjorte erfaringsformer i omgangen med natur og økosystemer. Snart sagt alle gymnasiernes fag vil her have væsentlige bidrag at levere. På den anden side kan det rimeligvis siges, at netop sociologi – forstået som læren om, hvordan samfundsmæssig orden skabes og forandres – har en kernerolle at spille i den grønne omstilling. Nutidens natur-, miljø- og klimaudfordringer har i sidste ende sociale årsager, og omstillingen er selv en proces, der i vid udstrækning handler om barrierer og drivkræfter for

samfundsforandring. Nok må også samfundsfagslærere fremover besidde en basal, naturvidenskabelig forståelse for klima- og biodiversitetsproblemerne, men min egen erfaring tilsiger, at sådanne kompetencer bedst opbygges ved egen interesseret indsats, parallelt med opøvelse af de samfundsfaglige tilgange til disse problemer. Og det er nok så væsentligt at betone, at al bæredygtighedsundervisning omvendt også bør have en kvalificeret, sociologisk komponent.

Samtidig må det anerkendes, at sociologien som disciplin *selv* er udfordret til nytænkning af de globale klima- og biodiversitetsudfordringer (Blok, 2012; Blok, 2019). Hvor disciplinen traditionelt så bort fra samfundets biofysiske omverden, så kræves der nu begreber og tilgange til at begribe samspillet mellem samfund, teknologi og økologi. Og hvor sociologer gerne fokuserer deres studier på ét domæne, område eller subfelt i samfundet, så kræver sociologien om grøn omstilling, at blikket kan rumme relationer og processer på tværs af videnskab, politik, økonomi, civilsamfund, kultur og hverdagsliv. Det gælder for eksempel i forsøget på at forstå, hvorfor en bredt favnende miljøbevægelse opstår i civilsamfundet fra 1960'erne og frem – og hvordan denne bevægelse gradvis antager karakter også af en egentlig klimabevægelse, der sætter sig aftryk i alt fra statslig regulering og nye markeder til ændrede rutiner i hverdagen (Blok, 2022).

Til disse formål kan sociologien om grøn omstilling med fordel gribe tilbage til en af disciplinens mest anerkendte visioner for sit eget virke: nemlig begrebet om den sociologiske forestillingsevne, fremsat af den amerikanske sociolog Charles Wright Mills i 1959 (Mills, 2002). Mills definerer denne som evnen til at se, overskue og analysere forbindelserne mellem personlige genvordigheder og tidens offentlige problemer inden for rammerne af en historisk specifik samfundsmæssig orden. For den medarbejder, der bliver fyret fra sit arbejde, kan arbejdsløshed fremstå som en personlig ulykke; men på samfundsniveau er der tale om et kollektivt problem, hvis institutionelle årsager og virkninger sociologien må hjælpe med at afklare. I vor tid må natur-, miljø- og klimaproblemer på tilsvarende vis gribes i samspillet mellem personlige og samfunds-institutionelle niveauer af udfordringer, indsatser og forhandlinger af ansvar.

For Mills var det afgørende, at den sociologiske forestillings- evne netop er en evne: en færdighed, der kan og bør trænes

gennem en løbende, analytisk refleksion over den måde, samfundets institutioner fungerer på, og hvad dette betyder for forskellige gruppers livsbetingelser. I nutidens risikosamfund (Beck, 1997) betyder dette ikke mindst en løbende undersøgelse af, hvilke samfundsmæssige institutioner, regler og normer der producerer miljø- og klimaproblemer som deres ”sideeffekter”, og hvordan disse problemer rammer forskellige grupper på ulige vis. Samtidig betonedes Mills, at den sociologiske forestillingsevne bør omfatte historisk og komparativ indsigt. Forskellige samfund forstår og løser deres udfordringer på forskellig vis, for eksempel når det handler om hvordan magt fordeles og udøves af en såkaldt magtelite (Larsen, Ellersgaard & Bernsen, 2015). Gennem komparativ indsigt opnår vi derfor samtidig redskaber til at tænke over alternative og fremtidige samfundsindretninger, herunder mere bæredygtige af slagsen.

På denne baggrund virker det rimeligt, når litteratur om bæredygtig uddannelse for det 21. århundrede betoner sociologisk forestillingsevne som én central og bærende søjle for en tidsvarende pædagogisk-didaktisk praksis og dertilhørende nye ”grønne” dannelsesidealer (Olsen, 2018; Marouli, 2021). Konfronteret med klima- og biodiversitetskriserne er der om noget brug for en styrket, fælles evne til at analysere disse krisers sociale årsager og virkninger på flere niveauer, og til at forestille sig og indgå i offentlig dialog om mere bæredygtige, samfundsmæssige alternativer. Gymnasiernes sociologi- og samfundsfagsundervisning er her et oplagt centralt rum for træning af de kommende generationers evner udi en sådan bæredygtighedsorientering.

Den grønne omstillings kerne: Samfundsmæssig inertitet og forandring

Som nævnt kan sociologi generelt defineres som læren om, hvordan samfundsmæssig orden skabes og forandres. Denne grundproblematik har fået fornyet relevans i lyset af grøn omstilling som kollektivt projekt. På den ene side ligger der her en eksplicit orientering mod forandring: Samfundet og dets institutioner skal netop omstilles, i første omgang væk fra en økonomi baseret på fossile energikilder og hen i retning af en rene, mere cirkulær økonomi – med dertilhørende forandringer i forbrugs- og livsstilsmønstre, kulturelle værdier og politiske

reguleringer. På den anden side handler debat om og analyse af faktisk forekommende initiativer for grøn omstilling typisk om disse tiltags *begrænsninger*. Set i forhold til udfordringernes omfang fremstår mange omstillings- og bæredygtighedsinitiativer ofte som for sent og for lidt (Blok, 2012).

Det er her en grundlæggende opgave for sociologien at forstå og forklare denne samfundsmæssige inertie – og vel at mærke også i kontekster som den danske, hvor natur-, miljø- og klima-problemerne ellers nyder offentlig anerkendelse som alvorlige trusler. Her har den norsk-amerikanske sociolog Kari Marie Norgaard leveret et væsentligt bidrag med sin bog, *Living in Denial* (2011), at leve i fornægtelse. I bogen udforsker Norgaard den sociale organisering af klimafornektelsen med afsæt i feltstudier i en mindre norsk landsby, hvor sneen på fjeldet gradvis forsvinder og dermed truer lokalbefolkningens vigtigste indtægtskilde, turisterhvervet. Norgaard erfarer, at snart sagt alle landsbyens beboere er privat vidende om og bekymrede for denne og andre trusler, som de tilskriver de menneskeskabte klimaforandringer. Men hun erfarer samtidig, at folk sjældent taler sammen om problemet, endsige skriver læserbreve til den lokale avis, tager sagen op i byrådet eller samles til protest. Hvordan kan det være?

I tråd med Mills' sociologiske forestillingsevne betoner Norgaard, at en sådan praktisk klimafornektelse må forstås som resultat af sociale dynamikker på flere, samvirkende niveauer. På det personlige niveau fortæller landsbyboerne gerne, at overhovedet det at tænke aktivt over klimaforandringerne er forbundet med ubehagelige følelser såsom skyld, angst, vrede og håbløshed. Af samme grund praktiserer mange en slags aktiv tilsidesættelse, når bekymringen melder sig. På det lokale gruppeniveau i skolebestyrelser, fritidsforeninger og på arbejdspladser hersker en række normer om, at man bør fremstå optimistisk og bidrage til den gode stemning; normer, som former de daglige interaktioner og modvirker, at folk taler sammen om klimaet. Endelig hører Norgaard løbende et lokalt ekko af de større politisk-økonomiske fortællinger, som den norske magtelite benytter sig af i medierne og i den parlamentariske politik. Herunder den fortælling, at norsk olie er mindre forurenende end andre landes, og at Norge alligevel er et lille land, hvorfor en øget klimaindsats hér ikke vil gøre den store, globale forskel.

Pointen er, at disse sociale mekanismer tilsammen skaber en inert, der modvirker en reel grøn omstilling. Samtidig giver de en idé om, hvordan denne inert eventuelt vil kunne brydes, og i nogle sammenhænge måske er ved at blive det. Her peger sociologisk forskning ikke mindst på betydningen af civilsamfundets deltagelse i lokale klimanetværk, grønne praksisfællesskaber som byhaver og fødevarefællesskaber (Laage-Thomsen & Blok, 2020) samt aktivistiske grupper samlet i en større miljø- og klimabevægelse (McAdam, 2017). I sådanne civile grønne grupper kan mange opleve, at de gennem lokal fælles handling kan vende afmagtsfølelser til fornyet menings- og håbefuldhed; at der opstår en platform for lokale samtaler om omstilling; samt at der skabes en række alternative fortællinger om et fremtidigt, mere bæredygtigt samfund.

Samtidig peger øvrig sociologisk teori på en række mere dybtliggende måder, hvorpå miljø- og klimaproblemerne *alle-rede* har forandret vores samfund – eller bedre sagt, hvordan de har forskudt selve dynamikken bag og konflikterne om nutidig samfundsforandring. Her er Ulrich Becks (1997) teori om det førnævnte risikosamfund særlig væsentlig. For Beck er det afgørende at forstå, at miljø- og klimaproblemer siden 1970'erne har ageret krumtap i en mere generel forskydning fra industri- til risikosamfund, og dermed en forskydning fra knaphedens til risikofordelingens logik som omdrejningspunkt for politisk konflikt. Samtidens store spørgsmål om magt og modmagt, ulige fordeling af livschancer, organisatorisk (u)ansvarlighed og demokratisk (il)legitimitet er dermed alle, i Becks optik, knyttet op på miljø- og klimaproblemerne og på, hvordan forskellige grupper og samfund etablerer eller ikke etablerer modsvar.

Mere specifikt peger Beck (2010) på tre faktorer i risikosamfundets dynamik, som er væsentlige for enhver bæredygtighedsorienteret sociologiundervisning. For det første antager sociale uligheder i klimaforandringernes tidsalder en ny global form, hvor problemerne groft sagt skabes af højforbrugslivsstile i det globale nord, alt imens de erfares først og stærkest som tørke, oversvømmelser og hungersnød blandt i forvejen sårbare grupper i det globale syd. For det andet spreder politiske dilemmaer sig så at sige til alle samfundets afkroge, i form af det, Beck kalder subpolitik: Hvilken kaffe jeg køber i supermarkedet, hvilket klimaansvar virksomheder påtager sig, hvilke teknologier der opnår innovationsstøtte – disse og talrige

andre spørgsmål udgør en slags hverdagslivets og markedets risikopolitik. Og for det tredje udfordres modernitetens grundlæggende præmis om naturbeherskelse, idet natur og økologi nu snarere fremstår som delvis uregerlige med- og modspillere i den samfundsmæssige udvikling. Sociologi må her som nævnt udvides til at analysere relationer mellem samfund, teknologi og økologi (Latour, 2006).

Opsummerende kan vi sige, at hvor Beck leverer en bred samtidsdiagnose til at forstå miljø- og klimaproblemerne *som* sociale forandringsdynamikker, herunder på globalt plan, leverer Norgaard en række mere afgrænsede mekanismer til at forstå, hvordan der *samtidig* produceres inerti og manglende omstilling til bæredygtighed på lokalt og nationalt niveau. Begge tilgange er vigtige, fordi de tilsammen udgør kernen i den grønne omstilling som omstridt og dilemmafyldt samfundsprojekt. Og som sådan udgør begge tilgange centrale brikker i en sociologisk forestillingsevne også for gymnasiernes bæredygtighedsundervisning.

Fra svag økologisk modernisering til den bæredygtige stat?

At den norske stat, som Norgaard er inde på, forsvaret sin olieproduktion ud fra en dobbelt logik, som *både* økonomisk rentabelt og klimamæssigt effektivt, kan forekomme inkonsekvent eller decideret utroværdigt i et bæredygtighedsperspektiv. Forskere anslår trods alt, at godt 60 procent af de kendte olie- og naturgasreserver (og 90 procent af kullet) bør forblive i undergrunden, hvis verden skal nå sine klimamålsætninger (Welsby m.fl., 2021). I sin kerne er der imidlertid tale om blot ét eksempel på en ideologisk rammesætning og dynamik, som ifølge miljøsociologisk forskning er fremherskende særligt i nordeuropæiske lande med relativt ambitiøse, statslige miljø- og klimapolitikker (Dryzek m.fl., 2003). Tankegangen kaldes generelt for økologisk modernisering og dækker over den grundforståelse, at miljøbeskyttelse og økonomisk vækst er gensidigt forenelige og gensidigt betingende. I den realpolitiske dialog kaldes dette gerne for ”grøn vækst”.

Denne tankegang og hertil knyttede professionelle miljøindsatser i offentlige og private organisationer voksede for alvor frem i et land som Danmark fra 1990’erne, efter et par årtier

præget af større ideologisk konflikt båret af alternative og kritiske miljøbevægelser (Blok, 2022). I litteraturen skelner man her mellem økologisk modernisering i svag og stærk aftapning, afhængigt af betoningen af henholdsvis økologiske, sociale eller økonomiske dimensioner af det bæredygtighedsbegreb, FN lancerede i 1987. Stærk økologisk modernisering er her groft sagt udtryk for et projekt, der sætter økologi og social lighed over økonomi; mens svag økologisk modernisering bevarer økonomisk vækst som det primære samfundsmæssige pejlemærke. Megen realpolitisk strid om natur, miljø og klima kan forstås inden for disse to poler.

Hvor der i Danmark i 1990'erne var optræk til et miljøpolitisk projekt med træk af stærk økologisk modernisering, så har der siden 2000'erne i højere grad samlet sig en tværpolitisk, ideologisk konsensus om en svag økologisk moderniseringskurs i mødet med klimaforandringerne (Blok, 2022). I det lys bør man ikke undre sig over den situation, der er indtrådt efter klimalovens vedtagelse i 2020. Her fører regeringen med opbakning i magteliten af historisk regeringsbærende partier, centrale erhvervsorganisationer og store fagforbund en klimapolitik med klare træk af svag økologisk modernisering: betoning af grøn vækst og konkurrenceevne, vægt på teknologisk innovation og teknologisk fix, samt en fokusering på frivillig individuel adfærsændring snarere end kulturel, social og politisk-institutionel forandring eller omstilling. Denne politik kritiseres af samme grund bredt af stemmer i det grønne civilsamfund (Willig & Blok, 2020).

Sociologisk set er det her på den ene side vigtigt at bidrage til forståelse og forklaring af situationen: Klimalovens implementering må forstås i lyset af de interesse- og magtkoalitioner, som er blevet grundlagt med først velfærds- og siden konkurrencestaten (Willig & Blok, 2020). Det er således slående, at hensyn til såvel offentlig velfærd som erhvervslivets konkurrenceevne eksplicit rammesætter klimalovens ambitioner; uden anerkendelse af eller endsige afklaring af prioriteter kan dette skabe risiko for konflikter mellem disse hensyn. Sådanne konflikter bliver særligt tydelige i industri- og landbrugspolitikken, i takt med at Aalborg Portland fritages fra størstedelen af en kommende CO₂-afgift, alt imens civilsamfundets forslag om at nedskalere animalsk-industrielt landbrug til fordel for mere planteproduktion stort set tilsidesættes i realpolitikken.

Samtidig, og apropos den sociologiske forestillingsevne, må det imidlertid også være sociologiens opgave at bidrage til debat om en mere ambitiøs grøn omstilling i retning af en mere reelt bæredygtig samfunds- og statsform. I vores bog, *Den bæredygtige stat*, fremsætter Willig og undertegnede en sociologisk informeret, men samtidig delvis fremtidsrettet og visionslignende analyse af fire tværgående faktorer, som efter vores opfattelse tilsammen vil kunne iværksætte en ny samfundskontrakt for bæredygtighed mellem statens, markedets og civilsamfundets aktører. At analysen er sociologisk informeret, betyder her, at den hviler på forandringsteorier med bredt empirisk belæg i disciplinen. At den er fremtidsrettet og visionslignende, hidrører fra den simple konstatering, at intet samfund i verden endnu kan siges at have gennemgået en grøn omstilling, der har bragt samfund og stat på linje med de planetære, økologiske grænser.

I stikordsform handler vores fire faktorer om nye idealer og praksisser for økologisk medborgerskab, om styrkede omstillingsalliancer på tværs af civilsamfundet, om bedre integration af miljø- og klimabeskyttelse i demokratiske beslutningsprocesser og om en re-orientering af økonomisk styring i retning af social-økologisk bæredygtighed. Særligt omkring den førstnævnte faktor spiller uddannelsesinstitutionerne en nøglerolle, eftersom vigtige dele af socialiseringen til samfundets dominerende medborgerskabsideal er via uddannelse på alle niveauer. Derfor tildelte Ove Kaj Pedersen (2011) uddannelsesinstitutionerne en nøglerolle i analysen af konkurrencestaten, hvor den gode medborger er den entreprenante spiller på globale markeder. I overgangen til den bæredygtige stat må uddannelsernes formål og didaktiske praksisser igen forskydes. Denne gang i retning af en overgribende målsætning om at stille viden, færdigheder og engagement til rådighed for den økologiske medborger, som ser omsorgen for natur, miljø og klima som en integreret del af sit demokratiske ansvar og sin kollektive frihed.

Hvor undervisning af relevans for økologisk medborgerskab således må integreres på tværs af alle uddannelsesniveauer og fagsammenhænge, så giver det god mening at tildele netop gymnasiernes samfundsfagsundervisning en hovedrolle, når det handler om forståelse af de øvrige tre faktorer for den bæredygtige stat. Her bør der for det første undervises i civilsamfundets samfundskritiske historie og nutid, sådan som særligt

den franske sociolog Eve Chiapello (2013) har fremskrevet den, for hermed at forstå mulighederne for styrkede omstillingsalliancer i årene fremover. Chiapello skelner her, kort fortalt, mellem fire kritiske traditioner – en konservativ, en kunstnerisk, en social og en økologisk – som alle har aktuel eller potentiel relevans for spørgsmålet om et styrket civilsamfundsmæssigt pres på marked og stat for en mere ambitiøs grøn omstilling. Ikke mindst bliver forholdet mellem den sociale og den økologiske kritik, og dermed mellem fagbevægelsernes kamp for arbejdstagernes rettigheder og de grønne organisationers kamp for bedre miljø- og klimabeskyttelse, afgørende i de kommende år, hvis der skal skabes social opbakning til en retfærdig og ambitiøs grøn omstilling (Willig & Blok, 2020).

Tilsvarende er der behov for undervisning i, hvordan sædvanlige beslutningsprocesser udfordres af miljø- og klimaproblemerne – og omvendt, hvordan demokratiske institutioner kan nytænkes, så de i højere grad sikrer økologiske værdier. Særligt samler megen interesse sig om såkaldt deliberative eller rådslagende modeller for borgerinddragende demokrati, sådan som det blandt andet kendes fra det danske klimaborgerting. I sådanne forsamlinger kan borgerne, i dialog med eksperter, i højere grad end ellers tænke holistisk og langsigtet over udfordringerne og dermed bedre sikre hensyn til fremtidige generationer og righoldige økosystemer (KOR, 2020). Endelig vokser der i disse år en række alternative modeller frem, hvor økonomisk styring sætter social-økologiske hensyn i højsædet og sikrer velstand og ligevægt inden for planetens økologiske råderum – eksemplificeret ved Kate Raworths (2018) såkaldt doughnut-økonomiske model. I dansk kontekst kan denne model, hævder vi (Willig & Blok, 2020), med fordel sættes i dialog med andelsbevægelsen og tilsvarende traditioner for fællesskabsbaseret økonomi.

Til opsummering skal siges, at de forslag, som Rasmus Willig og undertegnede fremsætter i *Den bæredygtige stat*, nok hviler på solid sociologisk forandringsteori – men at de samtidig bør undersøges og drøftes i dialog med andre samfundsfaglige perspektiver (se hertil Henriksen & Blok (red.), 2022). Det gælder også i gymnasiernes samfundsfagskontekst, hvor spørgsmål om grøn omstilling og den bæredygtige stat med fordel kan tænkes og undervises på tværs af sociologi-, økonomi- og politik-faglige tilgange. Overordnet gælder her, at undervisningen

må forholde sig kritisk afprøvende til ellers dominerende ideologiske rammer og ideer om omstillingen, i form af den påståede tilstrækkelighed af grøn vækst, teknologiske fix og individuel adfærdsændring. I stedet bør der, med afsæt i sociologisk forestillingsevne, undervises bredt også i civilsamfundets rolle i kulturelle værdiforandringer, i nye økologisk-demokratiske procedurer og i alternative social-økologiske modeller for en globalt bæredygtig økonomi. Kun sådan lever gymnasiernes samfundsfag op til sin rolle i relation til et nyt, økologisk medborgerskab.

Konklusion: Den grønne omstillings sociologiundervisning?

I denne tekst har jeg fremsat et bud på, hvordan gymnasiernes undervisning i sociologi kan gentænkes i den grønne omstillings tidsalder, sådan at undervisning og læring støtter det 21. århundredes bæredygtighedsfordringer. På kort formel lyder mit bud, at sociologi kan og bør spille en nøglerolle til forståelse af natur-, miljø- og klimaproblemernes sociale årsager og virkninger på tværs af personlige, institutionelle og politisk-økonomiske niveauer – samt via sociologisk forestillingsevne, der bør gøres central for en fælles udforskning af mere bæredygtige, fremtidige samfundsindretninger. Som samlebetegnelse for sidstnævnte foreslår jeg, delvis på baggrund af eget arbejde (Willig & Blok, 2020), at tale om fremtidens bæredygtige stat; og her sætte fokus på de samfundsmæssige faktorer, der vil kunne realisere en sådan.

Undervejs har jeg gennem nedslag i bestemte sociologers arbejde forhåbentlig kunnet bidrage også med konkret inspiration til, hvordan en læreplan for den grønne omstillings sociologiundervisning kan se ud. Det siger sig selv, at der her er tale om et selektivt udvalg af særligt centrale tilgange; og det er værd at understrege, at der findes korte introduktioner på dansk, der placerer disse i en bredere kontekst af nyere miljø- og klimasociologi (blandt andre Blok, 2019; Blok, 2022). Endelig bør det til afslutning understreges, at mens sociologisk forestillingsevne bør stå centralt i al bæredygtighedsundervisning, så har sidstnævnte en iboende tværfaglig karakter, hvor viden om og erfaringer med økologi, teknologi, samfund og kultur i sidste ende bør forsøges samtænkt og integreret i undervisningskon-

teksten (Marouli, 2021). Præcist hvordan dette bedst opnås på gymnasialt niveau, inden for og rundt om samfundsfagsundervisningen, ligger uden for denne artikels ramme at give et konkret bud på. Også dét at skabe nye former for en sådan tværfaglig integration, kan vi sige hører til opgaverne i den bæredygtige stat.

Litteratur

- Beck, Ulrich (1997), *Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet*, København; Hans Reitzels Forlag.
- Beck, Ulrich (2010), "Climate for Change, or How to Create a Green Modernity?" *Theory, Culture & Society* 27(2-3) (s. 254-266).
- Blok, Anders (2012), "Et nyt klima for sociologien? Om socialteoretiske nybrud i økologiserings tidsalder", *Dansk Sociologi* 23(1) (s. 9-28).
- Blok, Anders (2019), "Natur, miljø og klima som samfundsproblemer" I: Blok, Anders & Laustsen, Carsten Bagge (red.), *Sociologiens problemer* (s. 345-367), København; Hans Reitzels Forlag.
- Blok, Anders (2022), "Miljø, klima og grøn omstilling" I: Greve, Bent; Jørgensen, Anja & Larsen, Jørgen Elm (red.), *Det danske samfund: centrale idéer og principper*, 2. udgave (s. 597-619), København; Hans Reitzels Forlag.
- Chiapello, Eve (2013), "Capitalism and its Criticisms" I: du Gay, Paul & Morgen, Glenn (red.) *New Spirits of Capitalism?* (s. 60-81), Oxford; Oxford University Press.
- Dryzek, John; Downes, David; Schlosberg, David & Hernes, Hans-Kristian (2003), *Green States and Social Movements: Environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway*, Oxford; Oxford University Press.
- Hansen, Kasper Møller & Stubager, Rune (2021), *Klimavalget*, København; Djøf Forlag.
- Henriksen, Lasse Folke & Blok, Anders (red.) (2022), Temanummer: Den bæredygtige stat, *Samfundsøkonomen* nr. 2 (2022).
- KOR (Klima- og Omstillingsrådet) (2020), *Klima, borgerting og demokrati: hvad siger forskningen?* tilgængelig fra: <https://www.klimaogomstillingsraadet.dk/analyser/> (besøgt 13. juli 2022).
- Larsen, Anton Grau; Ellersgaard, Christoph & Bernsen, Markus (2015), *Magteliten: hvordan 423 danskere styrer landet*, København; Politikens Forlag.
- Latour, Bruno (2006), *Vi har aldrig været moderne*, København; Hans Reitzels Forlag.
- Lund, Jens Friis; Bjørn, Anders; Simonsen, Mikkel Bosack; Jacobsen, Stefan Gaarsmand; Blok, Anders & Jensen, Charlotte Louise (2019), "Outsourcing og omstilling: de danske drivhusgasudledninger genfortolket," *Samfundsøkonomen* 4/19 (s. 15-24).
- Laage-Thomsen, Jakob & Blok, Anders (2020), "Civic Modes of Greening the City? Urban Natures in-between Familiar Engagement and Green Critique", *Local Environment* 25(2) (s. 162-178).
- Marouli, Christina (2021), "Sustainability Education for the Future? Challenges and Implications for Education and Pedagogy in the 21st Century," *Sustainability* 13(2901) (s. 1-15).

- McAdam, Doug (2017), "Social Movement Theory and the Prospects for Climate Change Activism in the United States," *Annual Review of Political Science* 20 (s. 189-208).
- Mills, Charles Wright (2002), *Den sociologiske fantasi*, København; Hans Reitzels Forlag.
- Norgaard, Kari Marie (2011), *Living in Denial*, Cambridge MA; MIT Press.
- Olsen, Sofiya Henrietta Angelina (2018), "Think Piece on Green Guerilla: Creating Sustainable Development through Sustainability *Bildung*", *Southern African Journal of Environmental Education* 34 (maj 2018) (s. 128-135).
- Pedersen, Ove Kaj (2011), *Konkurrencestaten*, København; Hans Reitzels Forlag.
- Raworth, Kate (2018), *Doughnut-økonomi: syv principper for en fremtidig økonomi*, København; Informations Forlag.
- Welsby, Dan; Price, James; Pye, Steve & Ekins, Paul (2021), "Unextractable Fossil Fuels in a 1.5°C World", *Nature* 597 (s. 230-234).
- Willig, Rasmus & Blok, Anders (2020), *Den bæredygtige stat*, København; Hans Reitzels Forlag.